

Vem ska bestämma hur mycket vi ska jobba?

Liberal Debatt, nummer 6, 2015

Bengt Westerberg beskriver förtjänstfullt flera av de samhällsutmaningar som »står för dörren«. Jag delar i huvuddrag analysen, även om jag (med bibehållet bildspråk) skulle hävda att de flesta utmaningarna redan klivit genom farstun och gjort sig hemmastadda i vardagsrummet. Det gäller välfärdens finansiering, där jag vill tillfoga en kompletterande problembeskrivning.

Utmaningen att hantera vad Westerberg kärnfullt beskriver som »spänningen mellan välfärdens kostnader och skatteuttaget«, kopplas ofta till den åldrande befolkningen, det politiska trycket på skattefinansiering av vård, skola och omsorg och det begränsade effektiviseringsutrymmet som präglar tjänstesektorn. En relaterad utmaning är kopplad till det faktum att olika generationer kan förväntas vilja göra olika val i avvägningen mellan fritid och materiell konsumtion, och det är inte uppenbart hur liberala försvarare av välfärdsstaten (eller någon annan för den delen) bör ställa sig i frågan.

Enkelt uttryckt: En välfärdsstat som den svenska spelar stor roll för att utjämna människors konsumtion över livsrytmen. I praktiken betyder detta att de arbetande via skattsedeln finansierar äldreomsorg, pensioner och sjukvård för de äldre, inom ramen för ett implicit samhällskontrakt enligt vilket deras barn förväntas göra detsamma när barnen blivit arbetsföra och de arbetsföra har gått i pension.

I ett samhälle med befolkningstillväxt och produktivitetstillväxt är systemet fiffigt såtillvida att de äldre ständigt kommer att vara en relativt liten grupp, samtidigt som deras barn är fler och har tillgång till effektivare produktionsteknik. I Sverige har stor tankemöda ägnats åt att barnafödandet minskat. När det gäller pensionerna har systemet reformerats för att vara ekonomiskt hållbart även under mindre gynnsamma ekonomiska och demografiska förhållanden. Dessutom är barnafödandet i Sverige alltså betydligt högre än i många jämförbara länder, sannolikt åtminstone delvis på grund av familjepolitiken. Sammantaget är Sverige därför relativt väl rustat att klara den demografiska utmaningen.

I betydligt mindre utsträckning har vi diskuterat vad ekonomer kallar inkomsteffekten. Den syftar på de förändringar i beteende och konsumtionsmönster som kommer av att människor blir rikare. Grundregeln är enkel: När vi blir rikare unnar vi oss mer av sådant vi tycker om. Det kan låta trivialt, men det har långtgående konsekvenser, i synnerhet i en välfärdsstat. Bland det som människor tenderar att vilja ha mer av när inkomsterna ökar återfinns nämligen fritid. Det är ett robust mönster att ökad produktivitet tas ut delvis som ökat materiellt välstånd och delvis i form av ökad ledighet. I Sverige har vi under 1900-talet framför allt fått längre semester, längre föräldraledighet och längre tid som pensionärer. Sedan mitten av 1990-talet har emellertid trenden brutits: fritiden ökar inte längre. Vi måste gå ännu längre tillbaka för att hitta de senaste reformerna kring minskad arbetstid.

En förklaring till den senaste tidens fokus på »arbetslinjen« och ökad sysselsättning är naturligtvis att den offentliga ekonomin hotades av en stor och växande obalans mellan andelen arbetande och icke arbetande i befolkningen. Dessutom ökade den ofrivilliga arbetslösheten markant under 1990-talskrisen. Sverige har dock fortfarande inte lyckats särskilt bra med att skapa en arbetsmarknad där

alla får möjlighet att bidra till sin egen försörjning. Den statsfinansiellt önskvärda ökningen av sysselsättningen har till stora delar åstadkommit genom att de som har jobb arbetar fler timmar och går i pension senare. Det finns dock anledning att tro att människor fortfarande önskar sig ökad fritid i takt med ökat ekonomiskt välstånd. Mot den bakgrunden är det bara att vänta att kraven på minskad arbetstid växer sig allt starkare hos allt fler, i synnerhet hos yngre. Det stora genomslaget för den arbetskritiska sociologen Roland Paulsens texter är en illustration god som någon.

För liberaler finns en lösning som ter sig tilltalande och enkel: Låt var och en arbeta så länge hen vill, och finna sig i att en kortare arbetstid också innebär en lägre konsumtion. I grunden är detta principen för det nya pensionssystemet. Problemet är att om människor i arbetsför ålder minskar sin arbetstid är det inte bara de egna konsumtionsmöjligheterna som påverkas: Deras skattebetalningar ska finansiera merparten av välfärdstjänsterna för de äldre. Olika generationer har alltså oförenliga – men var för sig legitima och begripliga – önskemål om arbetstidens utveckling. Samtidigt gör välfärdsstatens konstruktion att liberalers standardlösning – låt var och en bli salig på sin fason – inte fungerar. Det är onekligen en utmaning som tål att tänkas på.

Andreas Bergh